

Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 37, Haziran 2019, s. 507-515

ISSN: 2149-0821 Doi Number:<http://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.5018>

Zehra Yıldız ORHAN

KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
Öğretmeni zhr_yldz_11@hotmail.com

HADİSLERE GÖRE DİNDE İTİDAL

Özet

İnsan, yaratılışı itibariyle İslam fitratına muvafık olarak yaratılmıştır. Peygamberimiz de İslam fitratını yaşantı ve davranışlarıyla en güzel şekilde temsil eden bir rehber olmuştur. Bu münasebetle dinde ölçülü, dengeli ve orta halli olma manasına gelen itidal kelimesinin terim olarak açıklığa kavuşturulmasında ayet ve hadisler önemli bir yer tutmaktadır. Dindeki itidal kavramının iyi anlaşılabilmesi için bu konu hakkındaki hadislerin incelenmesi oldukça önem arz etmektedir. Bu noktadan hareketle ayet ve hadislerden yola çıkarak ibadetlerde aşırıya gitmemek, seviyeli ve olgun davranışlar sergilemek için gerekli olan metotları sunduk. Peygamberimizin itidalli olma hususunda öğüt niteliğindeki ifadelerini dile getirdik. Nitekim yaşam tarzı olarak tam bir itidal örneği olan Hz. Peygamberin bu konudaki tavsiyelerini bilmek davranışların ölçüsünü koruyabilmek adına önem taşımaktadır. Ayet ve hadislerde belirtilen bu hususlara riayet edilmediği takdirde olumsuz neticelerin meydana geleceği anlaşılmaktadır. Bu çalışmada insanın ferdi ve toplumsal hayatında ifrat ve tefrite kaçmadan abartısız ve Allah'ın belirlediği ölçüye riayet ederek nasıl yaşam sürmesi gerektiği hadisler ışığında izah edilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, din, itidal, ifrat, tefrit.

ACCORDING TO THE HADITHS, NOT BEING EXCESSIVE IN RELIGION

Summary

Human, islamic creation created. The prophet is the best representative in this regard. For this reason verses and hadiths have an important place in the definition of the word ul Sobriety ay which means yer balanced and moderate yer in religion. It is important to examine the hadiths on this subject in order to understand the concept of sobriety well. Due to Bundaan, we presented the methods necessary to exhibit mature behaviors, not to go too far in the worship, based on verses and hadiths. We have expressed an advisory expression of our prophet about being restrained. As a way of life as a complete example of an example of ascension Hz. Knowing the prophet's advice on this issue is important in order to maintain the measure of behavior. Negative consequences may occur if these points are not observed in the verses and hadiths. In this study, it is aimed to explain in the light of hadiths how to live life by abiding by the measure determined by Allah and without exaggeration in the human and social life.

Key Words: Hadith, religion, sobriety, extremism, deficiency.

GİRİŞ

“İtidal” lügatte, “iki aşırı tutum ve davranış arasındaki orta hal”¹ anlamını taşımaktadır. Ayrıca adalet kelimesinin anlamının da “itidal ve istikâmet”² olduğu belirtilmektedir.

Kur'an'da ve hadislerde itidalli olmanın önemine çokça işaret edilmektedir. Kur'an'da Allah u Teâlâ Muhammed ümmetini itidal üzere olmakla tavsif etmektedir. (Bk., el-Bakara 2/143) Hz. Muhammed (s.a.v) ise davranışlara yön vermek hususunda ölçü olarak itidalli olmayı tavsiye buyurmaktadır.³

Hadislerde itidal üzere olmanın tam zıddı olan aşırılık yasaklanmaktadır.⁴ Aşırı dünyevîleşme reddedildiği gibi din ve ibadet adına dahi olsa bütünüyle dünya işlerinden kopacak kadar aşırılığa sapmak da yasaklanmaktadır.⁵ Kur'an'ı, ahlak edinmiş olan Allah Resulünün hayati itidalin en müşahhas örneği olarak kabul edilmektedir.

Aşırılık, insanın kendi nefsi isteklerinin önüne geçemeyip hakikati tekeline almaya çalışmasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda bu durum Kur'an ve sünnet ölçüsünden de uzak durmak manasını taşımaktadır. Kur'an'da bildirildiği gibi hidayet üzere olmak dinde aşırılığa gitmemek konusunda alınabilecek en güzel tedbir sayılmaktadır.⁶

Kur'an'ın ışığında yürüyen Peygamberimiz, ticari, siyasi, sosyal ve benzeri hususlarda her kesimden insana örnek olabilecek bir hayat tarzı sergilemektedir. (Bk., el-Maide 5/105) İfrat

¹ Ali Osman Koçkuzu, “İtidal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 456-457.

² Ali Osman Koçkuzu, “İtidal”, 23: 456-457.

³ Bk., Beyhakî, *Şuabu'l-iman*, 5: 261.

⁴ Bk., Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 194; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 116; Tirmizî, “Birr”, 59.

⁵ Bk., *Müsned*, 4: 226; Buhârî, “Savm”, 51, “Zekât”, 30, “Teheccüd”, 20, “Nikâh”, 1, “Cihâd”, 70, “Rikâk”, 3.

⁶ Bk., Müslim, “Zekât”, 40; Dârimî, “Nikâh”, 3.

ve tefritten uzak itidal üzere olan Hz. Muhammed (s.a.v) her hususta insanların dengeli, orta halli ve ölçülü olmalarını tavsiye etmektedir. İbadetlerde itidalin önemli olduğunu belirtmiş ve gerektiğinde ruhsatlardan yararlanılması gerektiğini emir ve tavsiye buyurmaktadır.⁷

HZ. MUHAMMED (SAV) ve İTİDAL

Peygamberimizden (s.a.v) rivayet edilen hadislerin çoğunluğunda birden çok konuya açıklık getiren ifadeler bulunmaktadır. Her zaman Kur'an'ın bir tasdikleyicisi ve en güzel temsilcisi olan Peygamberimizin biz insanlar için de "üsve-i hasene" olduğu bilinmektedir. (Bk., el-Ahzab 33/21) Zaten onun bize örnek oluşu bütün davranışlarında ölçülü olmasından ileri gelmektedir.

Hz. Peygamberin terbiye edicisi olan Allah⁸ her şeyi belli bir ölçüye göre halk etmektedir. (Bk., el-Furkan 25/2) Bu suretle Allah için sevmek ve Allah için buğz etmek manasına gelen "el-Hubbu fi'llah ve'l-buğzu fi'llah"⁹ hadisi dengeli ve ölçülü olmak hususunda yol gösterici olarak kabul edilmektedir.¹⁰ Nitekim Hz. Aişe'ye, Hz. Peygamberin ahlakı sorulduğu zaman "Onun ahlakı Kur'an'dır"¹¹ şeklinde cevap verdiği rivayet edilmektedir.

Her konuda bizlere örnek olan Hz. Peygamber, bütün davranışlarında orta yolu seçmiştir. Hayatı boyunca aşırılıktan ve haddi aşmaktan kaçınmıştır. Allah'ın Kur'an'da belirlediği ölçüyü destekleyen rivayetleriyle bizlere aydınlatıcı bir kandil olmuştur.

Kur'an'da Rahman'ın has kullarının itidal üzere oldukları ifade edilmektedir. (Bk., el-Furkan 25/67) O halde Allah'ın has kullarının arasına girmek aşırılıklardan kaçmayı gerektirmektedir. Bu kulların arasına girebilmek ise Hz. Peygamberin örnek hayatını anlamakla mümkündür. Çünkü Kur'an'ın yasakladığı hususları Hz. Peygamber de yasaklamaktadır. Aşırı uç olarak gördüğü davranışlar konusunda insanları uyarmakta ve hiçbir zaman Kur'an'ın ölçü sınırlarını aşmamaktadır. Örneğin; "Gözümün nuru" dediği ve çok sevdiği namaz ibadetini dahi orta halde yapmayı emretmektedir.¹²

Söz ve davranışlarında itidali bırakıp aşırılığa kaçanların helak olduğunu¹³ ifade buyuran Peygamberimiz her hususta itidal üzere olup haddi aşmamayı da öğütlemektedir.

İnsan ibadet ve davranışlarında Hz. Peygamberi örnek almalıdır. Çünkü "İtidâl, teennî, hal ve gidişçe iyi olmak" Peygamberliğin yirmi beş cüz'ünden biridir.¹⁴

İTİDALİ TAVSİYE EDEN HADİSLER

⁷ Bk., Abdülgaffar Aslan, "Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Son Peygamber Oluşu Ve Yalancı Peygamberlik Olgusu", 4. Kutlu Doğum Sempozyumu Bildirileri, ed. İsmail Yakıt (Isparta, SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2001), 10-102.

⁸ Bk., İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fi ğaribi'l-hadis*, 1: 8; es-Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, 1:13; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 1: 72; ayrıca bk. Es-Semânî, *Edebü'l-İmlâ ve'l-İstimlâ*, 1.

⁹ Ebu Dâvud, "Sünnet", 3.

¹⁰ Bk., Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5: 146.

¹¹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5: 163.

¹² Bk., Ahmed b. Hanbel, Müsned, 19: 305.

¹³ Bk., Müslim, "İlim", 7.

¹⁴ Muvatta, "Şaar", 17; Ebû Dâvud, "Edeb", 2.

Hayatlarının her aşamasında Peygamberi (s.a.v) örnek alan sahabilerden biri Hanzala İbnu'r-Rebî el-Esedî'dir. Bir gün kendisine nasıl olduğunu soran Hz. Ebubekir'e "Hanzala münafık oldu" demiştir. Çünkü Hz. Peygamberin yanında sanki cenneti ve cehennemi görmüş gibi olurken evine gittiği zaman çoluk çocukla unutup gittiğinden yakınmıştır. Kendisi ile aynı duyguları paylaşan Hz. Ebu Bekir ile beraber durumlarını Hz. Peygambere anlatmışlardır. Allah Resulü ise bu durumlarının normal olduğunu hatta her daim kendisinin yanındaymış gibi hareket ettikleri zaman meleklerin onlarla her yerde musafaha edeceklerini ifade buyurmuştur.¹⁵

İnsanların her zaman aynı hal üzere olmaları elbette mümkün değildir. Her ne kadar sürekli manevi yoğunlukta yaşamak istesek de hayatın bazı zorunlulukları bizi hayatın içine doğru çeker. Eğer kendimizi her zaman aynı manevi yoğunlukta yaşamaya zorlar ya da yaşayamıyoruz diye suçlarsak normalin yani itidal olanın dışına çıkmış oluruz.

Başka bir hadis-i şerifte Peygamberimiz itidalli olmakla ilgili şöyle buyurmaktadır: "Orta yolu tutunuz, amellerinizi mükemmelleştirmeye ve Allah'a yakın olmaya gayret ediniz. Sabahleyin, öğle ile akşam arası çalışınız. Bir parça da geceden faydalanınız. Aman acelesiz gidin, telaşsız gidin ki, menzilinize, varacağınız hedefe ulaşasınız."¹⁶ Peygamberimiz (s.a.v) sözlerine orta yolu tutun diye başlamakta ve ardından bu orta yolun nasıl olması gerektiğini de açıklamaktadır. Hadise göre kişinin hedefine ulaşması için amellerini güzelleştirmesi gerekmektedir. Amel kelimesi Kur'an'da çoğunlukla "salih amel" şeklinde kullanılmaktadır. Yani amellerimizin Allah katındaki yeri salih amel olduğu nispette değer kazanmaktadır.

Salih amel ile Allah'ın rızasını kazanan kişi doğal olarak Allah'a yakın olmaktadır. Ayrıca hadiste gece ve gündüz sürekli bir çaba içerisinde olmak tavsiye edilmektedir. Hemen ardından ise acele etmeden gidilmesi gerektiği yoksa menzile varılamayacağı ifade buyrulmaktadır. Acele ederek amellerinin sayısını hemen arttırmak isteyen kişi hedefe ulaşmak isterken aslında ölçüyü kaçırmaktadır. Her insanın orta yolu kendi gücünün yettiği kadar olup bu ölçüye riayet edilerek yapılan amel hedefe ulaşmaktadır.

Hadisler, Kur'an'ın hükümlerini açıklamakta ve tamamlamaktadır. Kur'an'da "Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah'ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez."(el-Maide 5/88) buyrulmaktadır. Bu ayetin iniş sebebi olarak zikredilen olaylardan biri şudur: Hz. Peygamberin eşlerinin yanına gelerek Onun ibadetleri hakkında bilgi almak isteyen üç kişi kendilerine anlatılanı azımsamışlardır. Hz. Peygamber bütün geçmiş ve gelecek günahları bağışlandığı halde bu şekilde ibadet ediyorsa bizler çok daha fazla ibadet etmeliyiz şeklinde düşünmüşlerdir. Bu kişilerden birisi gece boyu namaz kılmaya, ikincisi sürekli oruç tutmaya, üçüncüsü ise kadınlardan uzak kalarak evlenmemeye niyetlenmiştir. Bunu duyan Allah Resulü (s.a.v) Allah'tan en çok korkan ve takva sahibi olanın kendisi olduğu halde bu ibadetleri abartıya kaçmadan dengeli bir şekilde yaptığını ifade etmiştir. En sonunda ise sünnetinden yüz çevirenin kendisinden olmadığını söylemiştir.¹⁷

Hz. Peygambere itaat Kur'an'da emredilmektedir. (Bk., Nisa 4/80) Ayete göre Hz. Peygamberin yapılmasını yasakladığı şeyleri yapan kişi aynı zamanda Allah'ın emrine karşı çıkmış demektir. Bütün günahları bağışlanan Peygamberimiz hayatının her aşamasında itidali

¹⁵ Bk., İbrahim Canan, *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, (Ankara, Akçağ Yayınları, 1988), 355.

¹⁶ Buhârî, "Rikâk", 18.

¹⁷ Bk., Buhârî, "Nikâh", 1.

elden bırakmamıştır. Her zaman yapılması gerekenin en iyisini yapmaya gayret göstermiş ve Allah'ın belirlediği sınırların dışına çıkmamıştır. Bütün günahları bağışlanmış olsa da ibadet kulluğun bir gereğidir. Yani ibadet sevap kazanmaktan ziyade ihtiyaç duyulduğu için yapılmaktadır. Hepimizin ihtiyacı Allah'ın bizlere verdiği dayanma gücüyle alakalı olmakta ve ihtiyaçlarını gücünün yettiği ölçüyü taşırmadan karşılayabilenler sünnette yüz çevirmeyenler sınıfına dâhil olmaktadır. Bundan ötürü Hz. Peygamber bizleri hayatımızın her aşamasında itidalli olmaya davet etmektedir.

Başka bir hadis-i şerifte ise Peygamberimiz şöyle buyurmaktadır: “Şüphesiz ki bu din kolaydır. Hiçbir kimse yoktur ki bu din hususunda (amellerim eksiksiz, daha mükemmel olsun diye) kendini zorlasın da din ona galebe etmesin. Öyle olunca itidalli gidin. (Eğer en kâmilî yapamazsanız, ona) yaklaşın, (az olsa da devamlı amel ve ibadetten dolayı) sevinin; sabah, akşam ve gecenin bir cüz'ünde (ibadete muvaffak eylemesi için Allah'tan) yardım isteyin.”¹⁸

İbn Hacer ruhsat verildiği halde ısrarla azimeti de uygulamak isteyerek kendisini zorlayan kimsenin durumunu bu hadise göre yorumlamıştır.¹⁹ Örneğin, sabah namazını tehlikeye sokacak şekilde gece namazı kılan kimsenin durumunu böyle açıklamaktadır.

Hz. Peygamber dini kolaylaştırmak, aşırılıklardan sakındırmak ve sırat-ı müstakim üzere bir hayat sürmek için orta yolu bulmamız gerektiğini söylemektedir. Gücümüzü aşan işlerin fayda vermeyeceğini ve boşa gideceğini hadislerle izah etmektedir.

AŞIRILIKTAN SAKINDIRAN HADİSLER

İslam dininin orta yol anlamına geldiğini Kur'an'daki mesajlara bakarak anlayabilmekteyiz. Allah “İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız, Resulün de size şahit olması için sizi orta (vasat, mutedil) bir ümmet kıldık.” (el-Bakara 2/143) buyurmaktadır. Aynı zamanda daha önceki kavimlerin aşırılıklarından bahsederek aynı hataya bizlerin de düşmemesi için uyarıda bulunmaktadır. Örneğin; Hıristiyanlar Hz. İsa'yı ilahlık makamına çıkararak insanüstü varlık olarak görmüşlerdir. Bununla alakalı olarak Allah; “Ey ehl-i kitap! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında gerçekten başkasını söylemeyin. Mesih ancak Meryem'in oğlu İsa'dır. (O) Allah'ın Resulüdür. De ki ey ehl-i kitap! Dininizde haksız yere haddi aşmayın sapıtan, çoğunu saptıran ve doğru yoldan ayrılan bir milletin heveslerine uymayın.” (el-Maide 51/77) buyurmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.v) kendi ümmetinin de aynı hataya düşmemesi için şu uyarıda bulunmuştur: “Hristiyanların Meryem oğlunu aşırı methettikleri gibi beni de aşırı methetmeyin. Ben ancak bir kulum. (Bana) Allah'ın kulu ve elçisi deyiniz.”²⁰ Hristiyanlar, Hz. İsa'yı gereğinden fazla yücelterek ilahlık vasfı yüklemişlerdir. Kur'an daha önceki Peygamberlerin yaşantılarından kesitler sunarak nasihat almamızı istemiştir. Bu hayat hikâyelerinden en güzel dersi çıkararak bizlere kendi cümleleri ile geri dönüt veren elbette Hz. Peygamberdir.

Hristiyanların aşırıya kaçtıkları noktalardan biri de dinlerinde olmayan ruhbanlıktır. Kur'an'da Allah ruhbanlığın Hristiyanlar tarafından uydurulduğunu (Bk., el-Hadîd 57-27) ifade buyurmaktadır. İnsanlar Allah'ın rızasını kazanmak adına kendilerini hayattan soyutlamışlardır.

¹⁸ Buhârî, “İmân”, 29.

¹⁹ Bk., İbn Hacer el-Askalâni, *Fethul-Bârî*, 1/116-7.

²⁰ Buhârî, “Enbiyâ”, 48.

Böyle bir anlayışın İslamiyet'te yeri yoktur. Çünkü bu durum iyi niyetle yapılmış olsa dahi insanın fitratına aykırı olmaktadır.

Tarih boyunca aşırı gidenler sadece Hristiyanlarla sınırlı değildir. Pek çok kişi, din mensupları ve topluluklar ibadette, ahlakta, inançta ve birçok konuda aşırıya gitmişlerdir. Bu durum İslam gelmeden önce de aynı şekilde devam etmiştir. Davranışlarında ifrata ve tefrite kaçan kimseler Kur'an'da uyarılmıştır. Buna paralel olarak Hz. Peygamber sahabeinin şahsında uyarılarda bulunarak ümmetini aşırıya gitme konusunda uyarmıştır. Örneğin: “Size bir iş emrettim mi, gücünüz yettiği oranda yerine getiriniz. Bir şeyi yasakladığımda ondan da kaçınınız.”²¹ Peygamberin itidalin ölçüsünü belirleyen bu hadisinden sonra ölçüyü aşanların karşılaşacağı neticeyi şu sözleriyle ifade buyurmuştur: “(Sözlerinde ve davranışlarında ileri gidip) haddi aşanlar, helak olmuşlardır.”²² Ayetlerden birer kandil misali istifade eden Hz. Peygamber itidal konusunda da İslam dininin doğru anlaşılması için elinden geleni yapmıştır. (Bk., el-Bakara 2/190; el-Mâide 5/87; el-Tâhâ 20/125).

Hz. Peygamber İtidal ile ilgili hadislerde genel olarak dünya ve ahiret dengesinin gözetilmesini istemiştir. İnanan kişiyi ilgilendiren bazı haklardan bahsederek bu hakların ihlal ve ihmal edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Buna binaen: “Vücudunun ve gözünün sende hakkı vardır”²³, “nefsinin sende hakkı vardır”²⁴, “hanımının sende hakkı vardır”²⁵, “çocuğunun sende hakkı vardır”²⁶, “ailenin sende hakkı vardır”²⁷, “arkadaşının sende hakkı vardır”²⁸, “misafirin sende hakkı vardır”²⁹, “Rabbinin sende hakkı vardır ve her hak sahibine hakkını ver”³⁰ demiştir ve bu hakları gözeterek davranışlara yön verilmesi gerektiğini belirtmiştir.

İslam dini insanın fitratına uygun bir dindir. Allah kendi eseri olan insanı herkesten ve her şeyden daha iyi tanımaktadır. Bundan ötürü insan Kur'an'da ve sünnette belirtilen ölçünün dışına çıktığı takdirde kendisi ile çelişmektedir. Örneğin Hz. Peygamber (s.a.v): “Gerçekten bu din kolaylıktır. Hiç kimse yoktur ki, din hususunda kendini zorlasın da din ona galebe etmesin. Öyleyse orta yolu takip edin.”³¹ buyurmuştur. Begavî bu hadisin şerhinde orta yolu tutma ve insana zarar veren şeyleri terk etme emri olduğunu, aynı zamanda Allah'ın kullarından gece ve gündüz sürekli olarak ibadet etmelerini istemediğini belirtmiştir.³² Bu yoruma göre “orta yol” tabiri “zarar veren şeylerin terk edilmesi” anlamına gelmektedir.

Hz. Aişe (r.a) Hz. Peygamberin iki tercih arasında kaldığı vakit günah olmadığı sürece kolay olanı seçtiğini söylemiştir.³³ Bütün davranışlarında kendisine Kur'an'ı ölçü yapan Hz. Peygamber “Allah sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez.” (el-Bakara 2/185) ayetini kendisine düstur edinmiştir.

²¹ Buhârî, “İ'tisam”, 2.

²² Müslim, “İlim”, 7.

²³ Buhârî, “Savm”, 55.

²⁴ Buhârî, “Savm”, 51.

²⁵ Buhârî, “Savm”, 54, 55.

²⁶ Müslim, “Sıyam”, 83.

²⁷ Buhârî, “Savm”, 51.

²⁸ Nesâî, “Sıyam”, 76.

²⁹ Buhârî, “Savm”, 54.

³⁰ Buhârî, “Savm”, 51.

³¹ Buhârî, “İman”, 29; Nesâî, “İman”, 28.

³² Bk., Begavî, *Şerhu's-sünne*, 2: 470.

³³ Bk., Buhârî, “Menâkıb”, 23; “Edeb”, 80; Müslim, “Fedail”, 77; Ebu Dâvud, “Edeb”, 4; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4: 22; Mâlik, Muvatta, “Hüsnu'l-Hulk”, 2.

Hız. Peygamber sevgi ve düşmanlık hususunda da itidali tavsiye etmiştir. Ne aşırıya varacak bir sevgiyi ne de aşırı düşmanlık duygusunu onaylamıştır. Konuyla alakalı olarak “Sevdiğin kimseyi orta yollu sev, belki bir gün düşmanın olur. Düşmanına aşırı buğzetme, belki bir gün dostun olur.”³⁴ şeklinde buyurmuştur. Buradan her durumda her şeyin aşırısının zararlı olduğu, insanın sadece şimdiki zamanı değil ilerisini de düşünerek temkinli hareket etmesinin gerekliliği anlaşılmaktadır.

İnsan, davranışlarında nefsinin ve menfaatini ön plana çıkardığı zaman fitratın dışına çıkmakta ve Allah’ın belirlediği çizgiden uzaklaşmaktadır. Durum böyle olunca aklın sıhhat çizgisi ve kalbin temiz hissiyatı ziyan olmakta ve davranışlarımız rıza-i ilahiden çıkararak bencilleşmektedir. Hız. Peygamber Mekke’nin fethi sırasında kendisine ve ailesine zulmeden müşriklere karşı itidali elden bırakmamak konusunda itinalı davranmaktadır. Hatta en çaresiz zamanlarında bile müşrikler için beddua etmesini isteyenlere karşı söyle buyurmaktadır: “Şüphesiz ben lanetçi değil, rahmet olarak gönderildim.”³⁵

İtidalli davranılması gereken diğer bir konu ise ölen bir kimsenin arkasından isyan etmemektir. Hız. Peygamber (s.a.v) vefat edince Hız. Ömer (r.a) sinirlenip öfkelenmiştir. Hatta Hız. Peygamberin ölümünü kabullenememiştir. Bunun üzerine Hız. Ebu Bekir şu ayeti okumuş ve Hız. Ömer’i itidalli olmaya davet etmiştir: “Muhammed yalnızca bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçmiştir. Öyleyse şimdi, O, ölür veya öldürülürse topuklarımızın üstünde geri mi döneceksiniz. Kim topukları üstünde geri dönerse, Allah’a hiçbir şekilde zarar veremez. Allah şükredenleri mükâfatlandıracaktır” (Âl-i İmrân 3/144).

Toplumun ayakta kalabilmesi, huzurun sağlanması ve her konuda ölçünün kaçmaması şüphesiz Allah’ın sonsuz adaleti sebebiyle olmaktadır. Allah’ın adil olması sebebiyle âlemlere rahmet olarak gönderilen, ahlakı Kur’an olan Hız. Peygamber (s.a.v) de her konuda adaletli olmaya çaba sarf eden biri olarak örnek olmaktadır. Yine bir gün üst düzey bir aileye mensup hırsızlık yapan bir kadının affı için yanına gelen Üsâme’ye şöyle buyurmaktadır: “İsrailoğulları, halkın ileri gelenlerinden suç işlediğinde onu cezalandırmadıkları ama sıradan biri aynı suç işleyince ceza tatbik ettikleri zaman helak edildiler. Eğer hırsızlık yapan Hız. Muhammed’in kızı Fatıma olsa onun da elini keserdim.”³⁶ Burada Hız. Peygamberin ifadesinden adaleti ne kadar önemseydiğini anlamaktayız. Gerçek adalet ise ancak Hız. Peygamberin yaptığı gibi itidali elden bırakmadan sağlanabilmektedir.

³⁴ Tirmizî, *el-Birru ve's-sile*, 60.

³⁵ Müslîm, *el-Birr ve's-sile*, 24.

³⁶ Buhârî, “Hudud”, 12.

SONUÇ

Kur'an'da "üsve-i hasene" olarak tarif edilen Hz. Muhammed (sav) hadis ve sünnetiyle İslam dininin tamamlayıcısı olmuştur. Peygamber göndermediği bir toplumu sorumlu tutmayan Allah en son gönderdiği Peygamberi tüm âleme rahmet olarak seçmiş ve göndermiştir.

İslam dini insanın fitratına en uygun şekilde Allah tarafından gönderilen bir dindir. Hz. Peygamber ise bu fitrat dinini hal diliyle yaşayarak temsil eden ve hayatının her anında Kur'an'ın ölçü sınırlarını aşmayan, itidal sahibi bir elçidir.

İnsanın dinini gerçek anlamda yaşayabilmesi ve "sırat-ı müstakim" üzere kalabilmesi Allah'ın koyduğu çizgiyi aşmamasıyla mümkündür. Bu çizgiye riayet etmeyip uçlarda kalmayı tercih etmek itidal sınırından uzaklaşmak anlamına gelmektedir. İtidalden uzaklaşan insan ise kendi fitratına ters düşmektedir. Rotası belli olan bir geminin sebepsiz yere hızlı ya da yavaş olması ne kadar anlamsız ise insanın da her konuda aşırı uçlarda olması faydasız hatta amaçtan uzaklaştırıcı olmaktadır.

Hz. Peygamber hadislerinde her konuda itidalli olmak gerektiğini vurgulamaktadır. Niyeti ne olursa olsun ifrat ve tefrite düşen kimselerin dinden uzaklaştığını ve her şeyin fazlası ya da eksikinden ziyade sürekliliğinin önemli olduğunu söylemektedir. İtidal ile alakalı hadislerin tamamında insanın "orta yolu" takip etmesi ve aşırılıklardan uzak durması tavsiye edilmektedir. Orta yol ise insanı ulaşması gereken en güzel yere yani rıza-i ilahiye ulaştırmaktadır.

Adalet sahibi, ölçülü, dengeli, bilinçli ve duyarlı bir nesil için davranışlarına sınır koyabilen ve yaptığı işin kemiyeti ile değil de keyfiyeti ile ilgilenen bir bireyin yetiştirilmesi şarttır. Sağlıklı bir toplumun inşası emirlerin işlerin ve hükümlerin hakkaniyetle yapılmasına bağlıdır ve bunun için mü'minlerin ayetler ve hadisler doğrultusunda model davranışlar sergilemeleri gerekir.

İtidal konusundaki ayet ve hadislerden zikrettiğimiz örneklerde kişinin hem kendi şahsında hem de toplumda itidalli davranmanın gereğini yapmanın elzem olduğu açıktır. Toplumun huzur ve sukûnu görev ve sorumluluklarını hakkıyla yerine getiren bireylerin varlığıyla ve çokluğuyla mümkündür.

KAYNAKLAR

- Koçkuzu, Ali Osman. "İtidal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23: 456-457. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî. "*Şuâbu'l-îman*". Nşr. M. Said b. Besyûhî Zağlûl. 5. Cilt. Beyrut: 1410/1990.
- Ahmed b. Hanbel. "*Müsned*". Nşr. Şuayb el- Arnaût v.dğr. 5. Cilt. Beyrut: 1416/1995.
- Ebû Davûd. "*Sünen*". Nşr. Kemâl Yûsuf el-Hut. Beyrut: 1409/1988.
- Tirmizî. "*el-Câmi'us-sahîh*". Nşr. Ahmed M. Şâkir. Kahire: 1356/1937.
- Buhâri. "*el-Câmi'u's-sahîh*". İstanbul: 1315.
- Müslim . "*Sahîh*". Nşr. Muhammed Fuad Abdalbâkî. Kahire: 1374-75/1955-56.
- Aslan, Abdülgaflar. "*Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Son Peygamber Oluşu ve Yalancı Peygamberlik Olgusu*". 4. Kutlu Doğum Sempozyumu Bildirileri. Edt. İsmail Yakıt. 10-102. Isparta. SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2001.
- Mecdüddin İbnu'l-Esîr. "*en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs ve'l-eser*". Nşr. Mahmud Muhammed et-Tanâhî. 1. Cilt. Kâhire: 1383-85/1963-65.
- Süyûtî. "*el-Câmi'u's-sağîr*". 1. Cilt. Riyad: 1988.
- İsmâil b. Muhammed el-Aclûni. "*Keşfu'l-hafâ*". Nşr. Ahmed el-Kalâş. 1. Cilt. Beyrût: 1985.
- Sem'ânî. "*Edebü'l-implâ ve'l- istimplâ*". Nşr. M. Weisweiller. Beyrût: 1401-1981.
- Ebû Dâvûd. "*es-Sünen*". Nşr. M. Muhyiddîn Abdulhamîd. Betrût: 1987.
- İmam Mâlik. "*Muvattâ*". Nşr. Takuyiddîn en-Nedvî. Dimaşk-Beyrût: 1412-1991.
- Canan, İbrahim. "*Kütüb-i Sitte Terceme ve Şerhi*". Ankara: 1988.
- İbn Hâcer el-Askâlâni. "*Fethu'l-Bârî*". Nşr. Yusûf Abdurrahman el-Mar'aşlî. Beyrut: 1415/1994.
- Ferrâ el-Begavî. "*Şerhu's-sünne*". Nşr. M. Züheyr eş-Şâvîş- Şuayb el-Arnaût. Beyrût: 1403/1983.